

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане
на образователна и научна степен „доктор” професионално
направление 3.7 „Администрация и управление” научна специалност
„Организация и управление извън сферата на материалното производство”

на тема **„Съвременни подходи за усъвършенстване на
управлението на фолклорното сценично изкуство”**

Докторант: Мария Петрова Кърджиева - Варненски свободен
университет „Черноризец Храбър”, катедра „Администрация и
управление”

Научни ръководители: проф. д-р Росица Йорданова
доц. д-р Снежанка Овчарова

Рецензент проф. Петър Луканов

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на представени от докторанта: дисертационен труд; автореферат; справка за приносите в дисертационния труд; публикации по темата на дисертационния труд. Представените материали съответстват на изискванията на Закона за развитие на академичния състав на РБ, Правилника за приложение на ЗРАСРБ и Вътрешните правила за развитие на академичния състав на ВСУ „Черноризец Храбър” за придобиване на образователната и научна степен ”доктор”.

ХАРАКТЕРИСТИКА И ОЦЕНКА НА РЕЦЕНЗИРАНИЯ ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД

Дисертационният труд на Мария Кърджиева е насочен към изследване и решаване на актуални проблеми, свързани с организацията и ръководството на професионални фолклорни ансамбли - държавни и общински. Тема, достатъчно актуална в условията на все още продължаващ преход и пазарна икономика. За актуалността на темата говорят и мислите на Кърджиева: *„Две десетилетия след радикалната промяна в управлението на културата все още отсъстват интердисциплинарни изследвания на релациите фолклорно изкуство - мениджмънт, професионално образование в областта на мениджмънта във фолклорното изкуство...”* и по-нататък *„Провеждането на подобен род изследвания ще наложи промяна в структурата на управление на фолклорните ансамбли, ще обогати управленския инструментариум и ще даде възможност за градивно развитие на фолклорното изкуство...”* (стр.6-7 от дисертационния труд).

Дисертационният труд е в общ обем 310 страници и се състои от въведение (6 страници), основен текст в три глави с общо 187 страници: първа глава - 51 страници; втора глава - 71 страници; трета глава - 61 страници и заключение - 4 страници.

Посочени са общо 106 литературни източници и 98 нормативни документи (коректно използвани). Проведени са десетки интервюта с ръководители на фолклорни ансамбли и дейци в областта на танцовото изкуство. Резултатите от авторското изследване са онагледени с 2 диаграми, 11 таблици и 11 фигури.

Дисертантът познава съществуващата по темата литература, постиженията и недостатъците в конкретната научна област, което е предпоставка за правилно решение на съществуващите проблеми в съответната област. Структурата на изследването отговаря на изискванията за дисертационен труд, а приносите имат характер на обогатяване и доразвиване на съществуващите теории и методологии.

Като цяло трудът е насочен към търсенето на обосновани решения на кризисните проблеми, свързани със съвременното съхраняване и развитие на фолклорното театрално изкуство. Един от важните фактори за решаване на тези проблеми е структурирането и управлението на тези културни звена, на които задълбочено и обстойно се спира дисертантът. Тя засяга важни и актуални въпроси, които стоят пред всички ръководители на фолклорни ансамбли, като: разпределение на задълженията и отговорностите на ръководните структури, финансиране, мениджмънт, реклама и т.н. Дисертантът изследва и анализира редица въпроси, включително и посочените по-горе. Прави сравнителен анализ на структурирането и управлението на ансамблите до 1989 година и след това, спирайки се на положителните и отрицателните страни прави и съответните изводи.

Във **ВЪВЕДЕНИЕТО** дисертантът обосновава избора на темата, спира се на въпроса за влиянието върху развитието на фолклорното изкуство, както и необходимостта от редица структуроопределящи промени в организацията на същото и изработване на управленски метод на неговото бъдещо съществуване като фундаментална част от културната политика на страната.

В него се спира на предпоставките за избор на тема за дисертационния труд, както и на актуалността и значимостта на същата. Отбелязват се и причините, налагащи промяна в управлението на фолклорното изкуство, а организацията и управлението на сценичното фолклорно изкуство са предмет на изследването.

Една от основните цели на дисертационния труд е да изследва и оцени състоянието на мениджмънта на фолклорното изкуство и на тази основа да се идентифицират съществуващите проблеми и да се предложат нови форми на организация и управление съобразно спецификата на творческия процес в условията на криза и конкурентна пазарна среда.

Поради спецификата на дисертационния труд и неговата интердисциплинарност, дисертантът е използвал широк спектър от похвати и методи за решаването на поставените задачи.

В ПЪРВА ГЛАВА, озаглавена **„развитие и съдържателен обхват на фолклорното изкуство”** Кърджиева прави терминологични уточнения по изследваната проблематика т.е. разкрива и доста изчерпателно обяснява същността и съдържателността на използваните в целия труд специфични термини, с което улеснява възприемането на дисертационния материал видян през призмата на автора и неговите изследвания. За всеки термин Кърджиева открива, анализира и обобщава десетки тълкувания, намира и цитира редица законови и подзаконови уредби. Така например за термина „фолклорно изкуство” тя пише: *„Изкуството на фолклорна основа е уникална творческа дейност в сферата на художествената култура, обединяваща професионални знания и умения в областта на музиката, танца и песента. Синкретизмът му го определя като специфична форма на творчество в областта на фолклора, чиито краен продукт е художествено произведение с висока естетическа стойност.”*

В процеса на разработване на авторската теза са открити нови възможности и форми за решаване на важни научни и с практическо приложение въпроси в областта на фолклорното изкуство и по конкретно в управлението на творческите и административни процеси, както и тяхното финансиране.

В него са изложени етапите на развитие на фолклорното изкуство, както и формирането и управлението на първите професионални ансамбли. Подробно се разглеждат структурните и административно-творческите процеси в професионалните ансамбли и тяхното управление в периода на социализма и след 1989 година. Подробно разглежда и анализира различните управленски и законови разпоредби, свързани с централизираното управление на социалистическата култура, както и на културните промени след 1989 година. Коментира и законодателните промени в областта на културата, които пряко оказват влияние върху дейността по организация и управление на фолклорните ансамбли, както и отношението на държавните институции към тях. Това дава възможност за сравнителен анализ не само от страна на дисертанта, но и на настоящите ръководители на съществуващите ансамбли. В своите изследвания Кърджиева отбелязва, че в периода 1951 - 1979 година са създадени 16 фолклорни ансамбли, които изграждат единна национална мрежа на професионалните фолклорни ансамбли с идентична структура с тази на ДФА „Филип Кутев. Предмет на нейното изследване са и идентичната структура на управление, източниците на финансиране, начина на формиране на репертоар, инфраструктура, концертна дейност, както и ролята на художествения ръководител. Отбелязва и

положителните и отрицателните въздействия на държавния модел на управление на фолклорните ансамбли.

В тази глава дисертантът разглежда и творческия процес в изкуството на фолклорна основа, както и неговите етапи и особености. Макар че прави известно отклонение от основната тема, то е в полза на творците в тази област. Интересни и с приносен характер са обобщенията в края на първа глава, направени върху основа на изследванията и прегледа на постиженията на професионалните ансамбли.

ВЪВ ВТОРА ГЛАВА - Управление на съвременните фолклорни ансамбли, Кърджиева се обръща към въпроса за организационните структури на управление и основните направления в дейността на фолклорните ансамбли: предмет на дейност т.е. създаване на сценично творчество, неговото разпространяване и опазване. Накратко се спира на „Закон за закрила и развитие на културата”, където в § I т.3 в допълнителните разпоредби са формулирани основните цели в мисията на фолклорните ансамбли.

Дисертантът се спира по-обстойно на две направления в дейността на ансамблите:

1) Създаването на музикално-танцово произведение или художествено творчески продукт на фолклорна основа, наречен в настоящето изследване „творческа дейност”.

2) Разпространение на създадения художественотворчески продукт, наречен „концертна дейност”.

В изследването на творческата дейност и разпространението на концертната дейност дисертантът използва преди всичко интервюта и разговори с ръководителите на фолклорните ансамбли. Литература по тези въпроси няма и за първи път се прави подобно изследване. Кърджиева анализира работата на голям брой ансамбли, събира и обобщава получената информация и на тази основа прави изводи, които имат стойностно значение за развитието на фолклорното изкуство. Изследва способите за подбор на репертоар, на творческия потенциал (дали той е затворен във възможностите на даден ансамбъл, или се търсят и други способности), на изпълнителския потенциал, зависимостите на творческия потенциал от изпълнителския и доколко и как те си влияят.

Изследванията в това отношение показват понякога големи несъвпадения и противоречия, но това дава възможност на дисертанта за сравнителен анализ (какъвто прави) и съответните изводи. Спира се и на финансовите и потребителски ресурси и тяхното влияние върху творческия процес. По отношение на концертната дейност, тя има възможност и прави сравнителен анализ на принципите на организация на тази дейност до и след 1989 година, както и влиянието на недостига на финансови ресурси на концертната дейност и т.н., като инспирира

търсенето на нови способности свързани с организацията на управлението на ансамблите.

В различните мнения на ръководителите и в самата практика Кърджиева търси положителните и отрицателните страни в организацията и провеждането на тази дейност и крайните резултати, анализира ги и на тази база прави своите изводи. Въпреки локалния характер на фолклорните ансамбли, на базата на изследванията се предлага перспективен модел за съществуване, включващ творческа и финансова независимост.

Правната рамка в областта на фолклорното изкуство е един от пунктовете, на който Кърджиева отделя специално значение. Не случайно тя открива, систематизира и анализира много от съществуващите законови уредби, съпоставя ги със съвременните условия на пазарна икономика и констатира, че остарялата правна рамка с липсата на необходимата конкретизация, почти с нищо не допринася за нормалното съществуване и развиване дейността на фолклорните ансамбли. Подчертава се необходимостта от осъвременяване на съществуващата правна рамка и допълването ѝ с нови, крайно необходими закони, отговарящи на съвременността.

ТРЕТА ГЛАВА - Възможности за усъвършенстване на дейността на фолклорните ансамбли чрез обучение в областта на управлението, Както подчертава и дисертанта, научни изследвания, които анализират спецификата и извеждат ключови характеристики на труда, свързани с организацията и управлението на фолклорните ансамбли в България до момента не са правени. Кърджиева проучва и анализира длъжността на ръководителите в 14 фолклорни ансамбъла и констатира, че тази длъжност в различните управленски модели е различна и в много от тях се наблюдава съвместяване на административна и творческа дейност, и тези длъжности не фигурират в държавния класификатор. Разглежда и онагледява списъка от длъжности от Националната класификация на професиите и длъжностите от 2005 година, влязъл в сила от 1.01.2006 г. Отбелязва и коментира известни разлики в посочените наименования.

По-нататък дисертантът разглежда и коментира различни документи, свързани с длъжностните характеристики на ръководителите на фолклорни ансамбли като преработения вариант на НКПД от 2011 година и т.н.

Спирайки се на управленските структури на ансамблите, тя констатира: „Отсъствието на длъжността мениджър във фолклорния ансамбъл като организация, поставя в ограничителна рамка използването на инструментариума на стратегическия мениджмънт”. Тук Кърджиева подчертава, че мениджмънта е един от решаващите фактори за подобряване функционирането на ансамблите в пазарни условия.

В тази глава тя коментира различните мнения на ръководителите на ансамблите за взаимодействието между главен художествен ръководител и мениджър. По нататък обобщавайки и анализирайки различните мнения по въпроси свързани с идентифициране профила на „мениджър на фолклорен ансамбъл”, тя прави своите констатации и изводи, крайно полезни за всеки ръководител на фолклорен ансамбъл.

Кърджиева се спира обстойно на новата образователна парадигма - мениджър в областта на фолклорното изкуство, прави сравнителен анализ и изводи на обучението по мениджмънт в България и образователните модели в Европа и Америка, което води до необходимост от реформи в образованието по изкуства и посоките които трябва да се предприемат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. Дисертационният труд на Мария Кърджиева е направен в много подходящо време и е необходим за реформите, които се извършват в изкуството и по-специално във фолклорното изкуство

Събирането и оповестяването на голям брой управленски уредби (закони, постановления и т.н.), коментарите които тя прави са в интерес и помощ не само на ръководителите на фолклорни ансамбли, но и на други институции, чиято дейност е свързана с танцовото изкуство.

Авторът удачно систематизира резултатите от изследването и основните изводи в дисертационния труд.

СИЛНИ СТРАНИ И РЕЗУЛТАТИ С ПРИНОСЕН ХАРАКТЕР.

1) За първи път се прави цялостно изследване и анализиране спецификата на професионалното фолклорно сценично изкуство и неговото управление в различни периоди от историческото развитие на България.

2) Изследва се и научно дефинира термина „фолклорно изкуство” и редица термини, свързани със сценичното фолклорно танцово изкуство.

3) Създадена е авторска методика, която ефективно съчетава различни изследователски методи за постигане на поставените задачи в изследването.

4) Разрешаване на амбициозната задача, заложена в дисертационното изследване и изискваща методи и подходи, водещи до ефикасност на управлението на фолклора като система - въпросът за мениджмънта във фолклорното изкуство, неговата същност и необходимост.

5) Пълно изследване на работата и ръководството на 14 професионални фолклорни ансамбли, базирано на наблюдения, интервюта по авторски структурни въпроси.

6) Изводите, направени в края на всяка глава също имат приносен характер.

7) Успоредно със изследванията и анализите на много и подходящи места в труда е представена и графична визуализация под формата на 11 таблици, 2 диаграми и 11 фигури.

АВТАРЕФЕРАТЪТ отразява вярно структурата и съдържанието на труда и акцентира върху най-важните моменти, резултати и изводи от изследванията.

По дисертационния труд са посочени 5 самостоятелни публикации и 3 статии, свързани тематично с труда.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ: Те се отнасят по-скоро към приложенията. Да се систематизират и подредят, а някои отговори да се обобщят. Някои чуждици да се избегнат или пояснят. При обобщенията на отговори от интервютата, да се постави въпросът и да се избегне повторение на отговорите изписани в интервюто.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Представеният дисертационен труд има характер на завършено научна изследване. Отговаря на изискванията за докторска дисертация и с убеждение препоръчам на уважаемото научно жури да присъди на МАРИЯ ПЕТРОВА КЪРДЖИЕВА образователната и научна степен "ДОКТОР" в професионалното направление 3.7. „Администрация и управление”, по научна специалност „Организация и управление извън сферата на материалното производство.

26.09.2013 година

Рецензент:
(проф. Петър Луканов)